

Beeldende kunst

Vincent Mentzel De Kunsthal in Rotterdam presenteert een groot retrospectief van Vincent Mentzel, die veertig jaar als staffotograaf van NRC Handelsblad werkte. Het overzicht laat vier decennia nieuwsmomenten zien vol foto's die op ieders netvlies gebrand staan. Er zijn portretten van Joop den Uyl, een jonge Hans Wiegel, actrices en kunstenaars. Reportages uit China, het Midden-Oosten, Suriname, de DDR en Amerika. Voor Mentzels camera speelden zich belangrijke politieke gebeurtenissen af zoals het studentenprotest op het Plein van de Hemelse Vrede. *T/m 13 juni, Museumpark, Westzeedijk 341. Inl www.kunsthal.nl*

Marrigje de Maar/Bert Teunissen Fotografen Marrigje de Maar en Bert Teunissen reizen beiden naar uithoeken van de wereld om bij mensen thuis te fotograferen. In Huis Marseille Amsterdam laten ze zien hoe deze mensen van hun huis een plek maken waar ze zich thuis voelen, en hoe sober die huizen soms zijn ingericht. Marrigje de Maar trok de afgelopen vijf jaar langs de grenzen van China. Voor Bert Teunissen staat het reizen zelf centraal. Onderweg maakt hij foto's in zwart-wit en op kleinbeeld, vanuit de auto, van het veranderende landschap en van ontmoetingen. *T/m 5 juni, Keizersgracht 401. Inl www.huismarseille.nl*

Nathalie Djurberg De Zweedse kunstenaar Nathalie Djurberg (1978) is vooral bekend van haar animatiefilms, die op het eerste gezicht lief en onschuldig lijken. In haar werk behandelt Djurberg thema's als obsessie, macht, genot, begeerte en geweld. Speciaal voor Museum Boijmans Van Beuningen Rotterdam richten Djurberg en de Zweedse componist Hans Berg de installatie *Snakes knows it's Yoga* in met sculpturen, projecties van animatiefilms en experimentele muziek van Berg. *T/m 1 mei. Inl www.boijmans.nl*

Rotterdamse Museumnacht Op zaterdag 5 maart beleeft de Rotterdamse Museumnacht de tiende verjaardag van een nacht vol kunst, cultuur, performances, muziek en meer buiten op straat én binnen bij de 46 musea en galeries. De start is om 19u45 uur in het Museumpark (aan de zijde van Kunsthal en Natuurhistorisch Museum). Ernest van der Kwast, Rotterdammer, schrijver en fantasta, blaast de kaarsjes van de taart van de tiende verjaardag uit en het Museumpark hult zich even in duisternis.

- In **Boijmans** zal Hans Berg vanaf 23u live muziek maken bij een aantal animatiefilms van Nathalie Djurberg. De Pindakaasvloer van Wim T. Schippers is te zien en er zijn rondleidingen.

- In het **Fotomuseum** zijn er verschillende activiteiten bij de expositie *ANGRY jong en radicaal*. Doe de ANGRY test, ga mee met een ANGRY rondleiding of neem deel op het open podium in LPII aan de 'Punk, HipHop, Folk of Rock of Method Acting Video-workshop' onder leiding van professionele regisseurs.

- De tuin van het **Chabot Museum** is in honderden kleuren met video en geluid veranderd. Binnen is de expositie *Werelden in kleur* te zien met het impressionisme van Monet, via de Duitse expressionisten tot de abstractie van Yves Klein.

- Oude verhalen uit de geschiedenis van de ruim 550-jarige **Laurenskerk** worden in de permanente tentoonstelling *Een monument vol verhalen* in beeld, tekst en geluid verteld. Tijdens de Museumnacht is er muziek door Laurensorganist Hayo Boerema en het Klaaswaals Symfonisch Blaasorkest o.l.v. Michael Engelbrecht met werken van o.a. Buxtehude, Rimsky-Korsakov en Andriessen.

- In het theater van **Bicb010** treden de Vlaamse auteur Herman Brusselmans, dichter Christophe Vekeman en schrijfster Renske de Greef op. Er is het Middeleeuws Mirakelspel van Lamelos en een popquiz. *Inl www.rotterdamsemuseumnacht.nl*

Dwalen door de tekeningen van **Robbie Cornelissen**

Het grote vergeten slaat toe

Dwaal je deze weken door het Haags Gemeentemuseum, dan kan het gebeuren dat je de door Berlage consciëntieus vormgegeven zalen, gangen, tegelatronen, lijsten en doorkijkjes ineens terugvindt in een tekening die een gehele wand beslaat. Getrouw of gelijkend is het museum niet afgebeeld, het laat zich in de verste verte niet herkennen. Maar je begrijpt onmiddellijk dat het tekenwerk hier thuis hoort, dat het voor deze zaal gemaakt moet zijn en op het museum reflecteert of er een nabeeld van vormt. Het is een vreemde sensatie: de fysieke ruimte vloeit uit in de getekende ruimte en het gebouw krijgt er een dimensie bij, een innerlijke dimensie. Zo zou je het in je mee kunnen dragen, niet de zuivere beeltenis van ruimtes maar de vervormde herinnering eraan, de indruk die het museum ergens in de onderlagen van je geest heeft achtergelaten.

Een half jaar werkte tekenaar Robbie Cornelissen (1957) eraan, dertien meter lang, tweehalve meter hoog, en helemaal vol priegelige lijnen, duizelingwekkende patronen en wenken-de perceptieven. Een monnikenwerk, een uitputtingsslag en ook ongekend voor een tekening, die wegens de geringheid van de potloodlijn doorgaans een bescheiden formaat toegemeten krijgt. Cornelissen moet een lamme arm hebben gekregen, een ontworpen schouder, een ontstoken polsgewricht, stekende hoofdpijn, een in trance leeg geworden gemoed. En hij zal op zijn tijd ook net zo in de lijntjes verstrikt zijn geraakt als de toeschouwer die zich heeft laten verleden om dicht op het voltooide werk te gaan staan, zoekend naar een houvast in dit zelfnuluniversum van om zich heen grijpende patronen.

De wandvullende tekening is het *pièce de résistance* van zijn bescheiden tentoonstelling in het

Ingezonden mededeling

Leven in de brouwerij
Jan Steen in het
Mauritshuis
t/m 13 juni Den Haag

SIEMENS

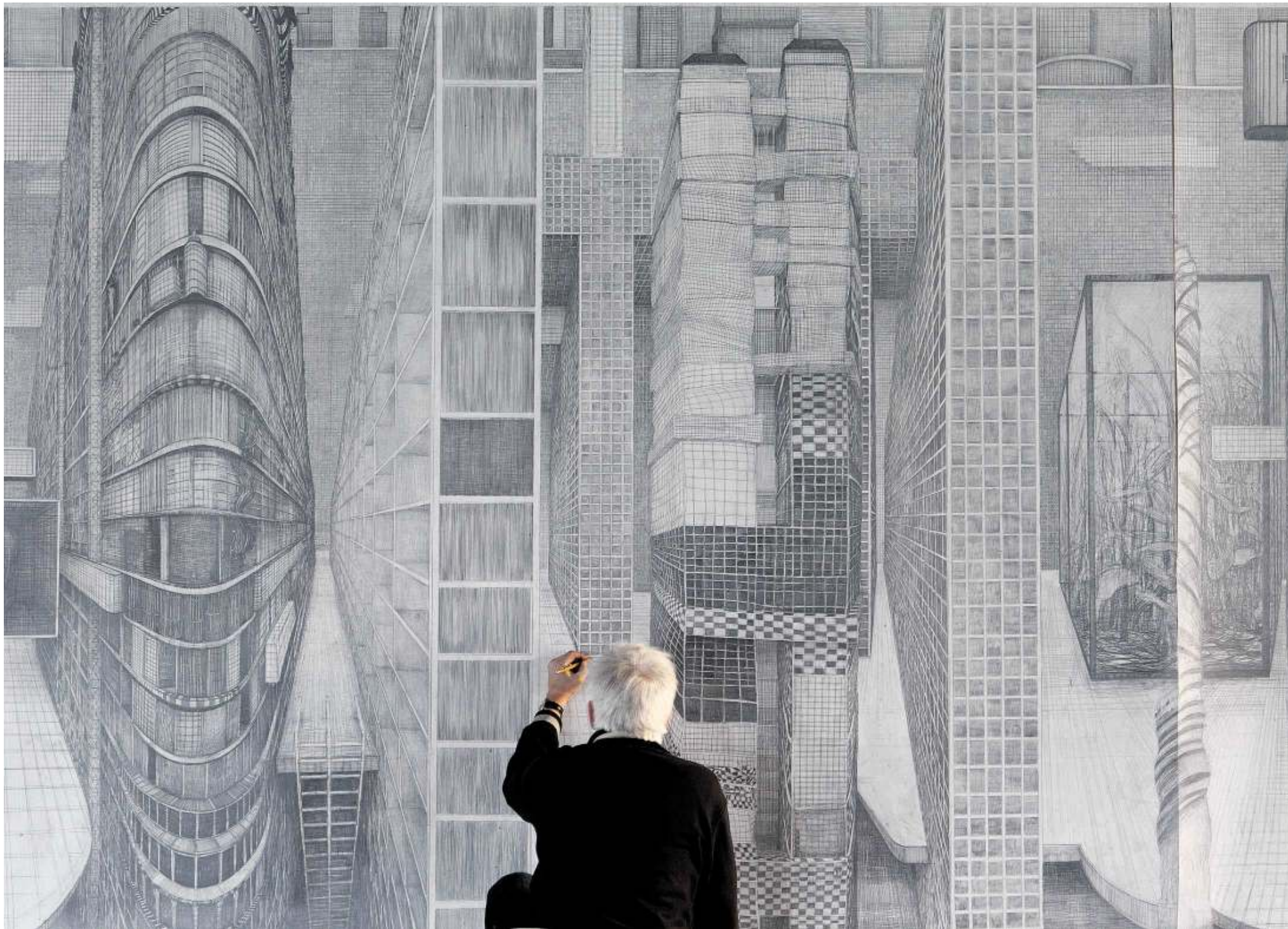
Gemeentemuseum. Maar daar blijft het niet bij: op 11 april opent de overzichtstentoonstelling *Studio Vertigo* in het Centraal Museum in Utrecht. En er komt volgende week een boek over zijn werk uit bij NAI Publishers, *Robbie Cornelissen - Het Grote Geheugen*. Die overweldigende aandacht laat zich beschouwen als een eerbetoon aan een van de belangrijkste Nederlandse tekenaars, ook als een opvallende herwaarderung van de Nederlandse tekenkunst als zodanig.

'Het grote geheugen X' heeft Cornelissen zijn tekening voor het Gemeentemuseum genoemd. Zij omvat dus meer dan de herinnering aan het museum waar zij haar plek heeft gevonden. Hij verbeeldt er, tezamen met eerdere tekeningen die dezelfde titel dragen, het geheugen als zodanig mee. En omdat ons geheugen constitueert wie we zijn, zet hij daarmee ook in op onze identiteit. *Het grote geheugen X* stelt de vraag naar wat onze identiteit voorstelt en of we ons erop kunnen verlaten, wat zij ons te bieden heeft; een vraag die politieke urgentie heeft gekregen met de opkomst van het populisme en de hunkering naar een 'identiteit' als een of ander ding dat zich laat uittekenen en bezitten, met uitsluiting van de ander, zoals eigen aan bezit.

Hoe stelt de Utrechtse kunstenaar identiteit voor? Niet als iets bepaalds, overzichtelijks en coherent in ieder geval. Wat vooral opvalt is de alom aanwezige leegte. Als er al herinneringsbeelden aanwezig zijn, dan zijn ze weggeborgen in schotten, stellages, kasten, of hoe de constructies in dit woekermagazijn eigenlijk ook genoemd zouden moeten worden. Wat zich wel aan je opdringt, zijn die constructies zelf en de stemmingen of sferen die ze oproepen. Ze staan met de smalle kant naar je toe en lopen perspectiefisch van je af. Maar er zijn vele verdwijnpunten, geen schaduwverschafte overzicht of begrip. Als een roofdier langs de tralies van zijn kooi loop je heen en weer; je blik schiet van de ene tussenruimte naar de andere. Zo groot zijn die tussenruimtes dat je de indruk krijgt erin rond te kunnen dwalen, soms met gemak, dan weer met de nodige moeite, door je smal te maken en je zijdelings tussen de constructies door te wurmen. Een enkele keer staan ze al te nauw aaneen en kun je er met geen mogelijkheid doorheen, ook in je wildste fantasie niet, en staat je niets anders te doen dan door de spleet te gluren, in de hoop iets op te vangen wat je verder zou kunnen brengen.

Je mag dan tot dwalen uitgedaagd worden, het brengt je nergens. Vaak staan de tussenruimtes in die gesuggereerde diepte wel met elkaar in verbinding, maar wat erachter ligt, blijft onbereikbaar. Ontsnappen, verder komen, een oplossing vinden, een inzicht in waar je je bevindt en waar je naartoe zou moeten, dat is er niet bij. Als in een roman van Kafka zijn de ruimtes labyrintisch en wordt de doorgang naar een verondersteld buiten telkens verspeld.

Slechts op één plek is er zicht op iets wat aan een buitenwereld zou kunnen doen denken. Je ziet, voorbij een afscheiding, een fragment van een stad: een koepel, een flard 'lucht'. Dat fragment is ontleend aan de film *Metropolis* van Fritz Lang. Een echte uitweg laat zich dat dan ook niet noemen; achter het hersenspinsel van ons geheugen ligt de architectuur van een volgend hersenspinsel. We zitten in onze geest gevangen, en wat zich als verlossend verschiet aandient, kan nooit iets anders zijn dan weer een fantasie, weer een mentale gevangenis.

Robbie Cornelissen werkt in het Haags Gemeentemuseum aan zijn dertien meter lange tekening 'Het grote geheugen X'. Foto Adriaan van Dam

Een half jaar werkte kunstenaar Robbie Cornelissen aan zijn dertien meter lange tekening die nu in het Gemeentemuseum te zien is. Kijken naar zijn werk is als reizen door herinneringen.

EDZARD MIK

De ruimtes mogen dan architectonisch lijken, menselijke figuren heeft Cornelissen er niet in getekend. Die komen wel voor in zijn oudere werk, prominent zelfs, maar zouden hier je je bevindt en waar je naartoe zou moeten, dat is er niet bij. Als in een roman van Kafka zijn de ruimtes labyrintisch en wordt de doorgang naar een verondersteld buiten telkens verspeld.

Slechts op één plek is er zicht op iets wat aan een buitenwereld zou kunnen doen denken. Je ziet, voorbij een afscheiding, een fragment van een stad: een koepel, een flard 'lucht'. Dat fragment is ontleend aan de film *Metropolis* van Fritz Lang. Een echte uitweg laat zich dat dan ook niet noemen; achter het hersenspinsel van ons geheugen ligt de architectuur van een volgend hersenspinsel. We zitten in onze geest gevangen, en wat zich als verlossend verschiet aandient, kan nooit iets anders zijn dan weer een fantasie, weer een mentale gevangenis.

met studenten een omvangrijkere tekening vervaardigen, is een permanente performance; wie weet zullen toeschouwers meemaken dat ze er al tekenend in verdwijnen.

Helemaal leeg zijn die tussenruimtes in *Het grote geheugen X* overigens ook weer niet. Ingekaard is een neushoorn te zien, plus woeste maar vaag doorschijnende vegetatie. Ook lijken angstfantasiën en erotische dromen zich uit de architectonische orde te wurmen, als ornamenten die uit die woekering van rationale structuren verbannen waren maar desondanks kans zien zich te laten gelden. Het zijn hooguit enkele toevoegingen, en ze lijken terloops hun plek gevonden te hebben. Maar ze zetten de tekening onder spanning, je voelt dat ze er eigenlijk niet mogen zijn, dat ze de orde van lijnen en patronen dreigen te ondergraven als ze niet alsnog bedwongen worden.

Daarbij komt dat de rechtlijnigheid het op sommige plekken ook zelf lijkt te begeven. Lijnen staan bol, vervagen, worden door andere lijnen overwoerd of spreken in hun rigide uitwerking van een tomeloze waanzin. Als je je uitgedaagd voelt dichterbij te gaan staan, zijn er alleen die losgeslagen lijnpatronen en raak je je grip op wat er afgebeeld wordt nog meer kwijt. De tekening mag dan de indruk van een ordening wekken, overzichtelijk en geruststellend wil het in *Het grote geheugen X* maar niet worden.

De kleinere tekeningen in het Gemeentemuseum tonen interieurs die minder leeg zijn. Deze interieurs zijn ook verre van onbepaald: een gymzaal, een oude bibliotheek, een Parijse passage, een restauratieatelier in Napels, het Lagerhuis. Gesuggereerd wordt welke herinneringen in *Het grote geheugen X* zouden kunnen liggen op de loer. Weer voel je de spanning tussen wat verdrongen wordt en wat zich niet laat verdringen – de bibliotheek blijkt amper stand te kunnen houden als een serene, cerebrale kennisopslag. In *Het restauratieatelier* heeft Cornelissen de schilderijen die tegen de muur staan, leeg gemaakt. Er is niets meer op te zien, alles lijkt verloren gegaan, alsof hier het grote vergeten heeft

gedesintegreerd lichaam, met een orgelwerk van bloedvaten, luchtpijpen en slokdarmen, lijkt weg te glijden in de afgrond waarboven de gymzaal zweeft. En je kunt je afvragen of de tekenaar slechte herinneringen heeft aan de gymles of dat hij de straffe disciplinerung van het lichaam aan de orde wil stellen.

De andere interieurs zijn nog concreter. Het zijn ruimtes die bestaan, of bestaan hebben. Ruimtes waar je geweest zou kunnen zijn en die je je later herinnert, niet zoals ze waren maar zoals ze op je inwerken. In die zin zijn het wáre ruimtes: ze geven weer hoe onze binnenruimtes

Wat voor slechte herinneringen heeft de tekenaar aan de gymles?

eruitzien, de ruimtes waarin we verkeren, de ruimtes van ons geheugen, de ruimtes die uitmaken wie we zijn.

Cornelissen gebruikte foto's en bracht veranderingen: de boekenkasten worden aangetast door woekeringen, de lijnpatronen in de leestafel zijn duizelingwekkend, er is een vogel neergestreken en een vervagende stoel ligt op zijn kant, al haast vergeten. Kennis is nog systematisch en volgens de regelen der kunst opgeslagen, maar als in *Het grote geheugen X* ligt anarchie op de loer. Weer voel je de spanning tussen wat verdrongen wordt en wat zich niet laat verdringen – de bibliotheek blijkt amper stand te kunnen houden als een serene, cerebrale kennisopslag. In *Het restauratieatelier* heeft Cornelissen de schilderijen die tegen de muur staan, leeg gemaakt. Er is niets meer op te zien, alles lijkt verloren gegaan, alsof hier het grote vergeten heeft

toegeslagen, onlosmakelijk met het grote geheugen verbonden. Alleen een afbeelding van de gekruisigde Jezus mocht aanwezig blijven; met een tafel, een commode en twee stoelen het meest concrete decorstuk in deze verstilde maar dramatische tekening.

Niet alleen deze tekening, maar veel van Cornelissen's werk lijkt meer over het uitwissen, kwijtrakten, vergeten of de vluchtige aard van betekenis te gaan, dan over het oproepen, uitlokken, of aanzetten ervan. Van interieurs wordt vooral hun leegte getoond, geladen leegte, onrustige leegte, verbreekde leegte, uitdagnende leegte, maar lèggt, met hooguit kleine verstoringen of toevoegingen, alsof de essentie van ons geheugen niet gelegen is in allerlei voorstellingen of innerlijke beelden die we met ons meedragen, maar in de lege ruimte waarin ze als op een podium mogen verschijnen, om dan weer plaats te maken voor het niets wat ze even deden vergeten.

Behaaglijk laat zich dat niet noemen. Houvast, richting, ordening of de vertrouwenswenske aanwezigheid van het herkenbare verschaft ons geheugen ons niet, zo lijken de getekende binnenwerelden van Cornelissen te suggereren. Je kunt erin dwalen, je kunt erin verstrikt raken, in wat ook wel identiteit wordt genoemd, met een beetje geluk kun je je er zelfs af en toe mee vermaken, maar een thuis zal je er nooit in vinden.

Robbie Cornelissen: 'Het Grote Geheugen'. T/m 22 mei in het Haags Gemeentemuseum. Van 11 maart t/m 29 mei organiseert het Centraal Museum in Utrecht de overzichtstentoonstelling 'Studio Vertigo'. Ook is werk van Cornelissen te zien op de tentoonstelling 'All About Drawing', van 23 april t/m 28 augustus in het Stedelijk Museum Schiedam. De publicatie 'Robbie Cornelissen - Het grote geheugen' is verschenen bij NAI Publishers, met essays van Lex ter Braak en Edwin Jacobs.

Beeldende kunst

Aanraders

Nicolaas Verkolje De eerste expositie van Nicolaas Verkolje (1673-1746) ooit, in Rijksmuseum Twenthe in Enschede, toont het werk (schilderijen, tekeningen en prenten) van een ten onrechte vergeten schilder. Verkolje had een delicate, fluweelachtige toets en blonk uit in bijbelse voorstellingen en mythologie. *T/m 12 juni, Lasondersingel 129-131. Inl rijksmuseumtwenthe.nl*

Werner Bischof Bischof (1916-1954) is zo'n fotograaf waarvan iedereen tenminste één foto kent. Kinderen vormen een vaak terugkerend motief in zijn werk. Niet dat hij uitsluitend kinderen fotografeerde. Daarvoor is zijn blik te ruim, zoals blijkt uit de 110 foto's in de Boscotondohal van het Gemeentemuseum Helmond. *T/m 5 juni, F.J. Van Thielpark 7. Inl www.gemeentemuseumhelmond.nl*

Les Animaliers Een sluipende panter of steigerend paard: met meesterhand uitgevoerd in bronzen sculpturen. Ze zijn in de negentiende eeuw vooral in Frankrijk en België in grote hoeveelheden gemaakt door Les Animaliers. Een mooie selectie van 150 van zulke beelden is nu te zien in Museum Beelden aan Zee in Scheveningen. *T/m 29 mei, Hartveltstraat 1. Inl www.beeldenaanzee.nl*

Caldic Collectie Met zijn Caldic Collectie behoort Joop van Caldenborgh tot een van de grootste privéverzamelaars van Nederland. In de Kunsthal Rotterdam worden zeventig werken getoond die Van Caldenborgh in de afgelopen tien jaar aankocht. Er hangt werk van grote namen in de kunst als Damien Hirst, Anselm Kiefer, Sam Taylor-Wood, Axel Hütte en Robert Zandvliet. *Inl: www.kunsthal.nl*

Patria o Libertad! De Spaanse curator Paco Barragán behandelt in het Cobramuseum Amstelveen een gecompliceerd, zwaar en uiterst actueel onderwerp: de vele vormen van vaderlandsliefde. Tweëntwintig internationale kunstenaars betwisten, analyseren, ironiseren en vervormen nationalistische sentimenten en patriotistische boodschappen. *T/m 8 mei, Sandbergplein 1. Inl cobra-museum.nl*

Laszlo Moholy-Nagy De Hongaarse Bauhaus-pionier László Moholy-Nagy had grote invloed op de kunst en vormgeving van de twintigste eeuw, zo blijkt in het Gemeentemuseum Den Haag. Hij schilderde niet alleen, maar fotografeerde, filmde, maakte boekomslagen en ontwierp decors en kostuums voor het theater. *T/m 1 mei, Stadhouderslaan 41. Inl www.gemeentemuseum.nl*

Kooi & Kruse Jensen Het werk van de Nederlandse fotografe Ellen Kooi (1962) en de Deense Astrid Kruse Jensen (1975) gaat heel goed samen. Beiden maken gebruik van bestaande gegevens – landschap, water, begroeiing – en voegen daar verzinsels aan toe voor een vervreemdend effect. Het werk is te zien in het SM's (Stedelijk Museum) Den Bosch. *T/m 10 april, Magistraatlaan 100. Inl www.sm-s.nl*

Laatste kans!

Rineke Dijkstra Met haar nieuwe videowerk *The Crazy House* in De Halen in Haarlem laat Rineke Dijkstra zien dat jongeren in de afgelopen vijftien jaar een stuk zelfbewuster zijn geworden. *T/m 13 maart, Grote Markt 16. Inl: dehalen.nl*

Alexander de Grote Hij was koning vóór zijn twintigste, stierf op zijn 32ste en veroverde de halve wereld. De *De onsterfelijke Alexander de Grote* in de Hermitage Amsterdam illustreert de historie en mythe van de mooiste wereldveroveraar. *T/m 18 maart, Amstel 51. Inl www.hermitage.nl*